

Kovácsné Tóth Ágnes – Feith Helga Judit – Peisser-Puli Edit –
Körösiné Szigethy Zsuzsanna – Dusek Tamás

Diplomásápoló- és pedagógushallgatók összehasonlító demográfiai, szociokulturális vizsgálata

Az összehasonlító kvantitatív szociológiai felmérés célja a diplomásápoló-hallgatók, valamint az adott szakterületen pedagógusképzésben részt vevő hallgatók társadalmi jellemzőinek, pályaválasztási motivációinak, értékrendszerének és tényezők egymásra hatásának megismerése és elemzése. Magyarországon ez idáig nem zajlott olyan összehasonlító vizsgálat, amely a diplomásápoló-hallgatók és pedagógushallgatók szociokulturális hátterét és a pályaválasztásban szerepet játszó munkaértéktesztet vizsgálta volna. A kutatás ebben a tekintetben hiánypótló jellegű.

BEVEZETÉS

A minőségi oktatási és ápolási munkához magasan képzett, kvalifikált és hivatástudattal rendelkező dolgozókra van szükség. A jelentős élők munkai igény miatt érhető, hogy a politikai és a szakmai érdeklődés elsősorban az ágazatok humán erőforrás-ellátottságára és pénzügyi politikájára irányul. Az egészségügy és az oktatás helyzetét, illetve változásait a közvélemény is fokozott érdeklődéssel kíséri. A rendszerek kutatói és elemzői hazai és nemzetközi szinten is elsősorban e kérdésekkel foglalkoznak.

Hazánkban felerősödött az alsó középosztályban a magasabb iskolai végzettség megszerzésének igénye. A növekvő igény mögött társadalmi és gazdasági változások állnak, amelyek hátrányos helyzetbe hozzák az alacsony iskolai végzettségűeket a társadalmi pozíciókért folytatott küzdelemben.

A státuszmegszerzési modell szerint a származás és az iskolázottság számítanak „mértékadónak”. Az utóbbi tényezők közül kétféle hatás érvényesül: a gazdasági-társadalmi háttér hatása az iskolázottságra, illetve az iskolai végzettség hatása a foglalkozásra (DUNCAN 1963). A társadalmi egyenlőtlenségek átörökítésénél igen erőteljesek és közvetlenek azok a hatások, amelyeket az iskolázottság közvetít (ANDORKA 1982), de az iskolázottság önmagában nem képes megszüntetni a származási különbségeket (LADÁNYI-CSANÁDI 1983). Az iskolai végzettség növekedésével nő az egyének foglalkozásválasztási lehetősége a fiatal (tanuló) korosztályban, tehát növekszik az álláskereső lehetőség, a betölthető foglalkozások száma (RÓBERT 2003).

A középfokú és a felsőfokú képzés kiterjesztése találkozott a magyar népesség elvárásaival, a szellemi tőke és a kurrens tudás felértékelődésével. Ezzel párhuzamosan felborult a munkaerő-piaci kereslet és kínálat, főként a műszaki és a pedagógiai pályákon. Előrejelzések szerint a következő 10 esztendőben a pedagógusképzés csaknem 68 ezer pályakezdőt bocsát ki az intézmények falai közül. A munkaerőpiacon ez időszak alatt 10-12 ezer pedagógusra lesz szükség (KSH-adatok), tehát a pedagóguspályát választók nagy valószínűséggel nem tudnak elhelyezkedni.

Az egészségügyben egyes kutatások eredményei szerint az ápolóhiány 2020-ra a teljes szükséglet csaknem 1/3 részére is kiterjedhet. *Kajtor Erzsébet* átfogó elemzésében, az üres állások számának vizsgálatakor drámainak ítélte az egészségügy humánerőforrás-helyzetét minden iskolai végzettség és szakmacsoport esetén. A várható munkaerőhiányt tovább növeli az egészségügyben dolgozók átlagéletkora (fokozódó öregedés), amely súlyos feladatot állítja a képzést és a továbbképzést (KAJTOR 2003; FODORNÉ et al. 2004).

A képzés átalakult, igazodott az európai normákhoz és igényekhez, de a gyakorlat nem követte a változásokat. Nemzetközi kutatások szerint a pályaválasztás előtt álló ifjak karriermotivációját számos tényező befolyásolhatja és alakíthatja: a nemi (GATI 2001, MULLIS et al. 1998) és az etnikai hovatartozás (NURMI et al. 1994); a család társadalmi, gazdasági státusa; a szülők iskolázottsági szintje, foglalkozása (BANDURA et al. 2001); valamint a fiatal számára fontos, befolyásos személy elvárásai (MAU et al. 1998). A jövőbeni foglalkozás kiválasztásának egyik fontos magyarozó tényezője lehet bizonyos foglalkozások esetében a hivatás családon belüli áthagyományozása (SZILÁGYI 1980).

A magyar felsőoktatásban vannak nőies és férfias szakok, amelyek a választott későbbi hivatással is összefüggést mutatnak. A nők körében az emberi kapcsolatokat előtérbe állító, segítő szakmákra felkészítő szakok népszerűek, de napjainkban már megközelítően kétszer annyi női jelentkező van a gazdaságtudományi és a művészeti szakterületen, és női többség figyelhető meg a jogi és az igazgatási képzés területén is. A műszaki és az informatikai felsőoktatásban a nők aránya mindössze 19%, illetve 27%. Alacsony a férfiak részvétele az egészségügyi és a pedagógusképzésben (9%, 28%). Ez befolyásolja később a munkaerő-piaci lehetőségeket, és jelentős különbségeket eredményez például a bérek tekintetében (*Országos Felsőoktatási Információs Központ, 2007*).

Számottevő összefüggés fedezhető fel az értelmiségi foglalkozások és az azokat választó hallgatók szüleinek iskolázottsági szintje között is. Azokra a felsőoktatási helyekre, ahová kevés számú hallgatót vesznek fel, amelyek társadalmi értelemben nagy presztízsnek örvendenek, és a diplomásoktól magas szintű, specializált tudást követelnek, még mindig jóval magasabb arányban kerülnek be értelmiségi szülők gyermekei, mint alacsonyabb származásúak (KOZMA 2004).

Bourdieu klasszikussá vált elmélete, amely szerint a társadalmi valóság tartós működése a gazdasági, a kulturális és a társadalmi, vagyis kapcsolati tőke alapvető formáival írható le (BOURDIEU 1978, 2000), még mindig időszerű a magyar társadalomban. Hazai kutatások eredményei szerint a magyar társadalom tagjai a gazdasági, a kulturális és a társadalmi

(kapcsolati) tőke hozzáférhetőségének mértéke alapján különböző esélyekkel indulnak a pályaválasztáskor (ANDOR 1999, ANDOR–LISKÓ 2000), különösképpen igaz ez a nem diplomás szülők gyermekeire.

Keresztmetszeti vizsgálatunk legfontosabb célkitűzése az volt, hogy megismerjük és összehasonlítsuk az egészségügyi felsőoktatásban tanuló diplomásápoló-hallgatók és pedagógusképzésben részt vevő hallgatók társadalmi jellemzőit, pályaválasztási motivációit, értékrendszerét és e tényezők egymásra hatását. Mindkét pálya humán segítő hivatás, de a két területen eltérőek a napjainkban tapasztalható és a jövőbeni iskolai végzettségnek megfelelő munkavállalási kilátások.

Magyarországon ez idáig nem történt olyan összehasonlító vizsgálat, amely a diplomásápoló-hallgatók és pedagógushallgatók szociokulturális hátterét, valamint a pályaválasztásban szerepet játszó munkaértéktesztet vizsgálta volna. Kutatásunk ebben a tekintetben hiánypótló jellegű.

MÓDSZER

Összehasonlító kvantitatív szociológiai felmérésünk diplomásápoló-hallgatók és pedagógushallgatók (tanárképző főiskolások) részvételével készült.

Diplomásápoló-hallgatók felmérése: Magyarországon tanuló nappali tagozatos diplomásápoló-hallgatók, minden egészségügyi főiskolai kar bevonásával (Budapest, Győr, Zalaegerszeg, Szombathely, Szeged, Gyula, Nyíregyháza). A kérdezés során önkitöltős módszert alkalmaztunk. Összesen 518 hallgatóhoz juttattuk el a kérdőívet, akik közül 381 fő (76%) adott értékelhető választ.

Kontrollcsoport felmérése: a pedagógusképzésben részt vevő hallgatók bevonásával. A kutatás 2005 február–április hónapban készült, az Eszterházy Károly Főiskolán Egerben és a Berzsényi Dániel Főiskolán Szombathelyen (a négyéves főiskolai pedagógusképzésben részt vevő hallgatók körében). Az 500 kiküldött kérdőívből 402 (84%) került be az adatbázisba.

Elvégeztük a kutatás során alkalmazott kérdőívek „jótállóság-mutató” vizsgálatát. Az adatgyűjtő eszközöknek rendelkezniük kell reliabilitással, validitással, alkalmazhatósággal (KOVÁCSNÉ et al. 2007). A kérdőívben alkalmazott skálák szerkezeti stabilitását a Cronbach-féle alfa-, Split-half-modell (KETSZKEMÉTY et al. 2005), a validitást a „test-retest” használata szavatolta. A Cronbach-féle alfa értéke: 0,832–0,940, Split-half együttható: 0,897–0,939, a korrelációs együttható: 0,814–0,895. A maximumértékekhez közeli eredmények a lekérdezés pontosságát és a válaszlehetőségek egyértelműségét támasztják alá (RÓZSA et al. 2003). A mérés a társadalomtudományban a pontosságra való törekvést jelenti a természettudományos értelmezéssel, a precizitással szemben (CSAPÓ 1994, NAGY 1994).

Az adatok elemzése SPSS-programcsomag segítségével készült, leíró statisztikai módszerek alkalmazásával.

A megoszlási vizsgálatok mellett, a változók közötti kapcsolatok mérésére Pearson χ^2 próbát végeztünk ($p < 0,05$), a hallgatói csoportok összehasonlításakor esélyhányadost (EH-t, vagy angol rövidítéssel az *odds ratio*-ból OR-t) becsültünk, 95%-es konfidenciaintervallum mellett. A többváltozós elemzési módszerek közül a faktorelemzés egy speciális esetét, a főkomponens-analízist végeztük.

EREDMÉNYEK

A hallgatók átlagéletkora szinte megegyezik ($N_{\text{ápoló}} = 21,67$ év, $N_{\text{pedagógus}} = 21,13$ év). A hallgatók döntő hányada ($N_{\text{ápoló}} = 81,9\%$, $N_{\text{pedagógus}} = 84,4\%$) hajadon státusú volt a felméréskor. Legtöbbjük középfokú iskolai végzettségű apától ($N_{\text{ápoló}} = 74,1\%$, $N_{\text{pedagógus}} = 65,1\%$) és anyától ($N_{\text{ápoló}} = 74,5\%$, $N_{\text{pedagógus}} = 74,1\%$), származott, felsőfokú végzettséggel rendelkező szülők arányában majdnem kétszeres különbségek voltak ($N_{\text{ápoló}} = 16,1\%$, $N_{\text{pedagógus}} = 28,4\%$) a pedagógus hallgatók javára. Az apák fele a munkajelleg csoportba való sorolásánál a nem mezőgazdasági fizikai munka, negyede a szellemi munka besorolást kapta. Az anyák fele szellemi munkát, harmada nem mezőgazdasági fizikai munkát végez. A hallgatói csoportoknál nincs szignifikáns különbség.

A hallgatók $N_{\text{ápoló}} = 17,7\%$, $N_{\text{pedagógus}} = 17,9\%$ megyeszékhelyen, $N_{\text{ápoló}} = 39,9\%$, $N_{\text{pedagógus}} = 37,7\%$ városban, $N_{\text{ápoló}} = 32,5\%$, $N_{\text{pedagógus}} = 39,5\%$ falun élt gyermekkorában. A budapestiek arányát (10,5%-ot) a gyermekkori és a mostani lakóhely elemzésébe nem vontuk be, ugyanis a pedagógushallgatók között Budapesten nem végeztünk mintavételt. A gyermekkori lakóhelyhez képest a vándorlás iránya megyeszékhelyről városba ($N_{\text{ápoló}} = 12,2\%$, $N_{\text{pedagógus}} = 8,4\%$), megyeszékhelyről falura ($N_{\text{ápoló}} = 8,1\%$, $N_{\text{pedagógus}} = 12,0\%$) és faluról városba ($N_{\text{ápoló}} = 7,5\%$, $N_{\text{pedagógus}} = 8,2\%$) irányul.

A pedagógushallgatók csaknem harmada ($N_{\text{pedagógus}} = 28,6\%$, $N_{\text{ápoló}} = 19,9\%$) egygyermekes családban nőtt fel. A diplomásápoló-hallgatóknál a többgyermekes családmodell jellemző. 2 gyermek $N_{\text{ápoló}} = 54,1\%$, $N_{\text{pedagógus}} = 47,8\%$, 3 gyermek $N_{\text{ápoló}} = 15,7\%$, $N_{\text{pedagógus}} = 14,4\%$ ($p < 0,066$).

A hallgatók társadalmi háttérének, rétegspecifikus jellemzőinek, strukturális viszonyainak jellemzése: az apa és az anya iskolai végzettségének elemzése

A pályaválasztásban meghatározó tényező a család társadalmi helyzete. A családfő iskolázottsága és foglalkozása mellett a kutatás az anyák, illetve a szülők együttes szerepére is kiterjedt.

Az adatok együttes kezelése (ápoló- és pedagógushallgató) során a válaszolók 44,4%-ának édesapja szakmunkásképzőben/szakiskolában végzett, szakközépiskolában 30,1%, főiskolán/egyetemen 19,4% volt a végzettek aránya. Feltűnő a középfokú végzettségű apák magas aránya.

A főiskolát vagy egyetemet végzett szülők aránya nem éri el a 20%-ot, tehát a hallgatók többsége első generációs értelmiségiként kezdi a pályáját.

Keresztábra segítségével megvizsgáltuk a szakok közötti eltérést, de számottevő különbséget nem találtunk, az adatokat az 1. táblázat tartalmazza. Tehát az apa iskolai végzettségét tekintve nincs szignifikáns különbség az ápolói és a pedagóguspályát választó hallgatók között.

1. TÁBLÁZAT: Apa/nevelőapa legmagasabb iskolai végzettsége (akinek nevelő hatása érvényesült) szak (N=783)				
Apa iskolai végzettsége	Elemszám/ százalék	Szak		Összesen
		Diplomásápoló- hallgató	Pedagógus- hallgató	
Nincs válasz	N	6	0	6
	%	1,57	0	0,76
Kevesebb mint 8 általános	N	0	2	2
	%	0	0,49	0,25
8 általános	N	23	16	39
	%	6,03	3,98	4,98
Szaktanácsképző/szakiskola	N	173	175	348
	%	45,40	43,53	44,44
Szakközépiskola/gimnázium	N	109	127	236
	%	28,60	31,59	30,14
Főiskola	N	34	51	85
	%	8,92	12,68	10,85
Egyetem	N	36	31	67
	%	9,44	7,711	8,55
Összesen	N	381	402	783
	%	100	100	100

Az anyák esetében a legmagasabb a szakközépiskolát/gimnáziumot végzettek aránya (47,9%). A felsőfokú végzettségűek (főiskola, egyetem) aránya 22,6%, amely csaknem azonos a szakmunkások 21,7%-os arányával. A főiskolát végzett anyák aránya a pedagógushallgatóknál kétszer akkora ($N_{\text{pedagógus}} = 22,9\%$), mint a diplomás ápolóknál ($N_{\text{ápoló}} = 11,0\%$), és a szakmunkásképzőt végzett anyák aránya ápolók körében magasabb 10%-kal.

Jóval nagyobb az esélye annak, hogy a pedagógushallgatók édesanyjának főiskolai végzettsége legyen. OR = 2,091. 95% CI: 1,038–4,213. Az ápolóhallgatóknak másfélszeres az esélyük, hogy az anya iskolai végzettsége szakközépiskola vagy gimnázium (OR = 1,496, 95% CI: 0,764–2,928).

A hallgatók több mint felének édesanyja (50,2%) szellemi munkát végez. Számottevő különbséget szakonként nem találtunk a munkajellegcsoport és az iskolai végzettség között.

Hibaforrásként vehető számításba, hogy nem feltétlenül az apa a meghatározó tényező a családban, továbbá nem ő rendelkezik a legmagasabb iskolai végzettséggel. Ugyancsak hibaforrása lehet a kutatásnak, hogy az apák 4,4%-a (35 fő) nem került a munkajelleg szerinti besorolható kategóriába („nem tudja”, illetve „nem dolgozott” válaszok miatt). Mindezeket túl 8 adat (1%) hiányzik az iskolai végzettség besorolásánál (együttes adatbázisból számítva).

Vizsgáltuk a főiskolai hallgatók nemek szerinti megoszlását is az apa és az anya iskolai végzettsége szerint. Minimális eltérést találtunk a férfi hallgatók körében, ahol az anyák egyetemi végzettsége, míg a női hallgatók esetében a szakmunkásképző/szakiskolai végzettség magasabb.

A szülők együttes iskolai végzettsége

A hibaforrás csökkentése céljából vizsgáltuk a szülők együttes iskolai végzettségének kombinációját.

Az egyedi iskolai végzettségek a következők: felsőfokú végzettség (egyetem, főiskola), érettségi (gimnázium, szakközépiskola), alapfokú (szakmunkásképző, szakiskola), általános iskola 8 osztályánál kevesebb¹ (KISS et al. 1985).

Az egyéni iskolázottsági szintek adják az együttes iskolai végzettséget, amelyet a 2. táblázat szemléltet.

2. TÁBLÁZAT: A szülők együttes iskolai végzettségének megoszlása (N=783)*						
	Egyik szülő iskolai végzettsége	Másik szülő iskolai végzettsége	Diplomásápoló-hallgató		Pedagógus-hallgató	
			Fő	%	Fő	%
Homogén értelmiségi	felsőfokú	felsőfokú	36	9,5	49	12,2
Egyfokozatú heterogén értelmiségi	felsőfokú	érettségi	24	6,9	50	12,4
Kétfokozatú heterogén értelmiségi	felsőfokú	alapfok	27	7,1	49	12,2
Homogén érettségizett	érettségi	érettségi	83	22,1	90	22,4
Egyfokozatú heterogén érettségizett	érettségi	alapfok	108	28,7	73	18,1
Homogén alapfok	alapfok	alapfok	97	25,8	91	22,7
Összesen			375	100	402	100

* Ha a hallgatót az apa vagy az anya egyedül neveli (és ezt jelölte a kérdőívben), a besorolás a szülő iskolázottságának megfelelő homogén csoportba történt.

1 Két lehetséges kombináció (felsőfokú – 8 általánosnál kevesebb, valamint 8 általánosnál kevesebb – érettségizett) nem volt a mintában.

A hallgatók több mint fele homogén iskolázottságú családban él, ebből 10% a homogén értelmiségiek aránya. A kutatásban részt vevők mintegy harmadának szülei egyfokozatú heterogének, és közel 10% azoknak az aránya, akiknek a szülei között két fokozat különbség van az iskolai végzettségben.

Az apa és az anya munkájának jellege és foglalkozása

A gyermek pályaválasztására hatással van a társadalmi munkamegosztásban elfoglalt hely, valamint a szülők iskolai végzettsége, hasonlóan a munka jellegéhez és a foglalkozáshoz. A legmagasabb a fizikai munkát végző apák aránya $N_{\text{ápoló}} = 58,8\%$, $N_{\text{pedagógus}} = 62,2\%$, (nem mezőgazdasági fizikai munka: $N_{\text{ápoló}} = 48\%$, $N_{\text{pedagógus}} = 54,2\%$; mezőgazdasági fizikai munka: $N_{\text{ápoló}} = 10,8\%$, $N_{\text{pedagógus}} = 8\%$), szellemi munkát végez a hallgatók negyedének édesapja/ nevelőapja ($N_{\text{ápoló}} = 25,2\%$, $N_{\text{pedagógus}} = 27,4\%$).

Az anyák többsége szellemi munkát végez ($N_{\text{ápoló}} = 47,2\%$, $N_{\text{pedagógus}} = 53\%$), és mintegy 30% azoknak az aránya, akik nem mezőgazdasági fizikai munkát végeznek ($N_{\text{ápoló}} = 30,2\%$, $N_{\text{pedagógus}} = 28,9\%$). A hallgatók szüleinek foglalkozását a 3. táblázat szemlélteti.

3. TÁBLÁZAT: A hallgatók szüleinek foglalkozás szerinti megoszlása (%)				
$(N_{\text{ápoló}} = 381, N_{\text{pedagógus}} = 402)^*$				
Pedagógushallgatók		Foglalkozás	Diplomásápoló-hallgatók	
Apa foglalkozása	Anya foglalkozása		Apa foglalkozása	Anya foglalkozása
1,5	5,5	Ápoló	1,0	9,4
1,2	2,2	Betanított munkás	2,9	3,1
2,0		Egyéni gazdálkodó	2,6	
8,5		Egyéni vállalkozó	6,0	3,4
0,5	2,7	Gondnok		
1,2		Informatikus, operátor	1,0	
6,0		Mérnök	3,7	
3,0	10	Pedagógus	1	3,1
61,2	22,4	Szakmunkás	61,8	25,8
4,0		Manager	3,7	1,8
0,5		Minőségellenőr	1,3	1,8
2,5		Orvos	1,0	
	14,5	Adminisztrátor		14,2
	3,7	Asszisztens		2,9
	7,2	Könyvelő		4,5
	3,7	Pénztáros		3,1
	4,4	Óvónő		2,4

* A legmagasabb számban jelen lévő foglalkozások kerültek be a táblázatba.

A szülők százalékos összetételének munkajellegcsoport szerinti elemzése során hasonló összefüggések mutathatók ki, mint iskolázottsági különbségeik tendenciájában. Majdnem háromnegyed azon hallgatók aránya, akik édesapja/nevelőapja szakmunkásképzőben, szakiskolában végzett, és fizikai munkát végez (71,26%, $p > 0,001$). A hallgatók több mint felének az édesanyja/nevelőanyja (60,5%, $p > 0,001$) gimnáziumban/szakközépiskolában érettségizett, és szellemi munkát végez.

A szülők foglalkozásának áthagyományozódása

A pályaválasztási szándék vizsgálata során megvizsgáltuk a foglalkozás hagyományozódásának tendenciáját az apa és az anya esetében is. Diplomás ápolók körében az anyákra értendően 9,4%-ban, apák tekintetében 1%-ban történik a pálya áthagyományozódása, pedagógushallgatóknál anyákra vonatkozóan 10%-ban, apákat illetően 3%-ban (4. táblázat).

Az ápoló foglalkozású anyák gyermekének alacsony az esélye, hogy pedagógus legyen (OR = 0,175, 95% CI: 0,076–0,405). A pedagógus foglalkozású anyáknak az esélyhányados szerint 5,714-szeres (95% CI: 2,467–13,238) az esélye, hogy gyermeke ápoló legyen.

4. TÁBLÁZAT: Egészségügyi és pedagógushivatást folytató szülők megoszlása a mintában (%) ($N_{\text{ápoló}} = 381$, $N_{\text{pedagógus}} = 402$)*				
Foglalkozás	Diplomásápoló-hallgató		Pedagógushallgató	
	Apa	Anya	Apa	Anya
Ápoló	1	9,4	1,5	5,5
Mentőápoló	0,8	0	0	0
Szociális munkás	0,3	0,8	0	0
Pedagógus	1	3,1	3	10
Asszisztens egészségügyben	0	2,9	0	0
Szülésznő	0	0,3	0	1,2
Óvónő		2,4		4,4
Paramedikális személyzet	0	0	0	1
Orvos	1	0	2,5	0

* A táblázatba az egészségügyi és a pedagógushivatások kerültek be.

A család anyagi helyzetének szubjektív megítélése

A mobilitási esélyek közötti vizsgálatban a szülők iskolázottsági szintje, munkajellegcsoportja és anyagi helyzete között nem mutatkozott szükségszerű kapcsolat, ezért a család anyagi helyzetének szubjektív megítélését külön kérdésben vizsgáltuk.

Az ápolók 10,8%-a, a pedagógushallgatók 4,5%-a nyilatkozott arról, hogy gyakran került a család nehéz anyagi helyzetbe, majdnem kétszeres annak az esélye, hogy a diplomás ápoló családjának gyakran voltak anyagi nehézségei, mint a pedagógushallgatóknak (OR = 1,87, 95% CI: 0,771–4,305).

Nagyon ritkák voltak az anyagi nehézségek a pedagógushallgatók 36,1%-ánál és az ápolók 29,4%-ánál. Az esélyhányados OR = 0,618, 95% CI: 0,306–1,247.

Keresztábrával vizsgáltuk az apa iskolai végzettsége és az anyagi helyzet szubjektív megítélése közötti kapcsolatot. Jellemzően a hallgatók harmada, illetve több mint harmada nyilatkozott anyagi nehézségekről, ha az apa iskolai végzettsége középfokú (32,6%), főiskolai (37,6%) vagy egyetemi (40,3%) volt. Sohasem volt anyagi nehézsége a 8 általánost végző apák családjá több mint harmadának (35,9%), $p < 0,001$.

A család lakóhelye

A mintában részt vevő hallgatók többsége városban és faluban/községben lakik. A jelenlegi lakhely és a 14 éves kor előtti lakhely tekintetében minimális változás tapasztalható. Diplomásápoló-hallgatók esetében Budapestről és megyeszékhelyről falura költözés figyelhető meg kevesebb mint 5% alatti létszám esetében. Pedagógushallgatóknál megyeszékhelyről kisvárosba történt a vándorlás. A hallgatók több mint háromnegyed része ($N_{\text{ápoló}} = 82,4\%$, $N_{\text{pedagógus}} = 81,3\%$) összkomfortos lakásban él, a komfortos/félkomfortos lakások aránya: $N_{\text{ápoló}} = 14,4\%$, $N_{\text{pedagógus}} = 15,4\%$, a komfort nélküli lakások aránya minimális, $N_{\text{ápoló}} = 2,4\%$, $N_{\text{pedagógus}} = 3,2\%$.

„Nőies” és „férfias” szakok

A felsőoktatásban hagyományosan vannak „nőies” és „férfias” szakok, amelyek a választott későbbi hivatással is összefüggést mutatnak, ahogy erre a Bevezetésben már utaltunk.

Vizsgálatunk során is hasonló női többséget találtunk, az ápolói szakon megközelítően 92%-ban, a pedagógus szakon 70%-ban. Adataink alapján az átlagéletkorok megegyeznek, de nagyon érdekes, hogy a diplomás ápolóknál a maximális életkor 35 év, és összhangban van azzal a megállapítással, hogy 2007-ben az ápoló szak a legfiatalabb és a legidősebb korosztály körében közkedvelt (VARGA 2007).

A kutatásban részt vevő hallgatók szüleinek csaknem háromnegyede középfokú végzettségű. Ezek a szülők törekednek arra, hogy gyermekük számára az iskoláztatással megteremtse a felsőfokú képzettség lehetőségét, és ezzel csatlakozásukat az értelmiséghez. Az adatok összhangban állnak Andorka Rudolfnak az 1980-as években végzett rétegződési felméréseivel. Folytonos tendencia tehát a beáramlás növekedése az alacsonyabb társadalmi rétegekből a felsőbb rétegekbe. Minden réteg leányaiból többen tanulnak a felsőoktatásban (ANDORKA 1994). Megjegyzendő azonban, hogy Andorka nem egészségügyi szakdolgozók között végezte a kutatást. Hasonló időszakban (1980) Baranya megyében történt nagyon érdekes vizsgálat az egészségügyi szakdolgozók társadalmi hátterét illetően. Az apák zöme

(64,6%) 8 általános vagy ennél alacsonyabb végzettségű, 22,3%-a középfokú végzettségű, 12,2%-a felsőfokú végzettségű volt. Az anyák 16%-a középfokon és 4%-a felsőfokon végzett (JEGES et al. 1980). Torzíthatja az összehasonlítást, hogy az ápolói hivatás főiskolai képzése 1988-ban indult, és a kutatás időszakában még nem dolgoztak diplomás ápolók a szakdolgozók között.

Napjainkra egyértelműen emelkedett a felsőfokú végzettségűek aránya, és a szülők iskolai végzettségében is megfigyelhető a felfelé történő vándorlás a társadalmi hierarchiában.

A mobilitás kérdéseivel foglalkozó irodalom az apa munkajellegcsoportja szerinti elemzést kiegészíti a család iskolázottsági szintjének vizsgálatával. Igazolható, hogy hasonlóság mutatkozik az olyan családok életmódjában, jövedelmi viszonyaiban, kulturáltsági szintjében és értékrendjében, amelyeknek azonos az iskolázottsági szintje, bár munkajelleg szerint különböző csoportokba tartoznak. Másrészt azonos társadalmi csoporton belül az egyik fontos differenciáló tényező lehet az iskolázottság szintje (BÁNLAKY et al. 1981). Ha a szülők iskolai végzettségét külön vizsgáljuk, az eredményekből ítélve az apa végzettsége kevésbé befolyásolja a pályaválasztást, mint a legalább felsőfokú végzettséggel rendelkező, szellemi munkát végző anyák hatása. Ha a szülők együttes iskolai végzettségének befolyásoló hatását vizsgáljuk, az iskolai végzettség csökkenésével nő az ápolói és pedagóguspálya választásának aránya a mintában részt vevők körében. Összehasonlítva a két szakon tanulók szociokulturális helyzetét, megállapíthatjuk, hogy a hallgatók hátrányos helyzetben levő csoportba tartoznak. Ez fokozottan igaz a diplomásápoló-hallgatók esetében, körükben nagyon alacsony a felsőfokú végzettségű szülők aránya, a neutrális család, és gyakoribbak voltak a gyermekkori anyagi nehézségek is.

Egyértelműen megállapítható, hogy a bourdieu-i elméletben szereplő kulturális és kapcsolati tőke hozzáféréseinek lehetősége és az ebből keletkező hátrányok nagyobb eséllyel sújtják az ápoló- és a pedagógushallgatókat. A kulturális tőke tekintetében is egyértelmű hátrány jelentkezik, mert ennek a tőkefajtának az egyik legfontosabb jellemzője a bensővé tétel, a testre szabottság, mely hosszú folyamat eredménye, s társadalmi átörökítés útján hagyományozódik (BOURDIEU 2000).

A diplomásápoló- és a pedagógushallgatók társadalmi státusában tehát kettős hátrány figyelhető meg. Többségük mint leendő első generációs értelmiségi, előnytelenebb pozícióból indul már a tanulmányok megkezdése előtt, körükben hiányoznak azok az előnyök, amelyek az értelmiségi családban felnövekvők természetes sajátjai, de ez a kedvezőtlen helyzet a későbbiekben is nyilvánvaló nehézségeket okoz nekik (BÁNLAKY et al. 1981; KOZMA 2003; ANDOR–LISKÓ 2000; TERENZINI et al. 1996; PASCARELLA et al. 2004; FERENCZI 2003).

Az iskola fontos közvetítő mechanizmusát erősíti meg Róbert Péter vizsgálata is, de érvek szólnak amellett, hogy a „kevésbé akadémikus” főiskolák esetében a mobilitás folyamatára a fordított U alak jellemző. A munkás nagypapa gyermeke felfelé mobil, értelmiségi lesz belőle, az ő gyereke azonban már lefelé mozdul a hierarchiában (RÓBERT 2003; BOURDIEU 2000).

A foglalkozások választásának egyik tényezője a hivatás családon belüli áthagyományozása (SZILÁGYI 1980). Ebben a vonatkozásban az orvosi pálya történelmi hagyományai már a hippokratészi esküben is megjelennek. A családi hagyományozást illetően Magyarországon a 20. század végén végzett orvosszociológiai vizsgálatok 14,2%-ot, az amerikai egyetemi hallgatóknál 25%-ot és Japánban 28–30%-ot írnak le (SZILÁGYI 1980).

Kutatásunk területén az anyák foglalkozásának választása a hallgatók 10%-ára jellemző. Apák esetében az arány minimális ($N_{\text{ápoló}} = 1\%$, $N_{\text{pedagógus}} = 3\%$). Az adatok összehasonlításakor azt tapasztaljuk, hogy nem jellemző a szülői hivatás családon belüli öröklődése, aminek oka lehet, hogy az utóbbi években az ápolói és a pedagóguspálya is devalválódott.

A demográfiai változók tekintetében a szülők együttes iskolázásának nagyobb szerepet tulajdonítunk a pályaválasztásban, mint külön-külön az apa és az anya végzettségének. Az ápolói és a pedagóguspályát alacsony iskolai végzettségű szülők (szakmunkásképzőt/szakiskolát végzett apa, szakközépiskolát/gimnáziumot végzett anya) gyermekei választják. Nem jellemző, hogy a szülő a családban tovább örökítse hivatását. A hallgatók első generációs értelmiségiek lesznek. Nemzetközi kutatások szerint a többgenerációs értelmiségiekhez képest megmutatókozó nehézségeik: a szociodemográfiai hátrányok, a középiskolai és a felsőfokú képzés színvonala közötti különbségek miatt átélte szorongások, például nehezebb beilleszkedés, tanulási problémák, a felsőfokú tanulmányok alatt és után az elhelyezkedési lehetőségekben megmutatókozó különbségek, a tanulmányok megszakítása, alacsonyabb képzési szintek teljesítése, rosszabb karrierindulási esélyek (TERENZINI et al. 1996; PASCARELLA et al. 2004). Hazai kutatások is megerősítették az első generációs értelmiségiek hátrányát, hiszen szüleiknek általában nincsen megfelelő kulturális, társadalmi tőkéjük, sőt sokszor gazdasági tőkéjük sem (BÁNLAKY et al. 1981; ANDOR-LISKÓ 2000; FERENCZI 2003).

ÖSSZEGZÉS

Életünk egyik legnehezebb döntése, amely a legtöbb következménnyel jár: hivatásunk kiválasztása. Ha jó döntést hozunk, lehetőségünk nyílik arra, hogy érdeklődésünknek, képességeinknek megfelelően sikeres munkát végezzünk. A rossz döntés elégedetlenséghez, frusztrációhoz, kudarchoz vezet. Az egyén pályaválasztása tükrözi motivációit és a szocializáció során elsajátított értékeket. Akkor sikeres a pályaválasztás, ha összhang van a személyre jellemző motivációs struktúra és a konkrét, megvalósuló hivatásszerep között. A foglalkozási szereppel való azonosulás előnyösen befolyásolja az egyén munkateljesítményét és munkával kapcsolatos elégedettségét. A harmonikus viszonyt a megfelelő pályaszocializáció segíti elő. A felgyorsult gazdasági változások következtében vagy a hivatással való elégedetlenség miatt számolnunk kell azzal, hogy a fiatalkorban megszerzett képesítés nem örök életre szól, az emberek nagy része élete során többször kényszerülhet arra, hogy foglalkozást váltson. A munkaerő-piaci kereslet és a képzés összehangolásában kitüntetett szerepük van az oktatásban és a szakképzésben részt vevő szakembereknek.

A vizsgálat korlátai

A kutatás keresztmetszeti jellege miatt nem tudtuk folyamatában vizsgálni a pályaválasztást, a pályakezdést és a pályaszocializációt. A problémafeltárás szempontjából természetesen fontosnak tartanánk a pályaválasztási folyamat végigkísérését longitudinális vizsgálat során. Eredményeink nem minden esetben alkalmasak ok-okozati összefüggések feltárására.

HIVATKOZOTT IRODALOM

- ANDOR MIHÁLY (1999): Az iskolákon át vezető út. *Új Pedagógiai Szemle*, 11. sz.
- ANDOR MIHÁLY – LISKÓ ILONA (2000): *Iskolaválasztás és mobilitás*. Új Mandátum Kiadó, Budapest.
- ANDORKA RUDOLF (1982): *A társadalmi mobilitás változásai Magyarországon*. Gondolat Kiadó, Budapest, 25–34.
- BANDURA, ALBERT – BARBARANELLI, CLAUDIO – CAPRARA, GIAN VITTORIO – PASTORELLI, CONCETTA (2001): *Self-efficacy beliefs as shapers of children's aspiration and career trajectories*. *Development Child*, 72: 187–207.
- BÁNLAKY PÁL – KÉRÉSZ GYULÁNÉ – SOLYMOSI ZSUZSANNA (1981): *Orvosok Magyarországon*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- BOURDIEU, PIERRE (1978): *A társadalmi egyenlőtlenségek újratermelődése*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- BOURDIEU, PIERRE (2000): Gazdasági tőke, kulturális tőke, társadalmi tőke. In Felkai Gábor – Némedi Dénes – Somlai Péter (szerk.): *Szociológiai irányzatok a XX. században*. Új Mandátum Kiadó, Budapest.
- CSAPÓ BENŐ (1994): Az induktív gondolkodás fejlődése. *Magyar Pedagógia*, 8. sz. 36–47.
- DUNCAN, OTIS D. – HODGE, W. (1963): Education and occupation mobility. *American Journal of Sociology*, 629–644.
- FEITH HELGA JUDIT DR. – SOÓSNE KISS ZSUZSANNA DR. – KOVÁCSNÉ TÓTH ÁGNES – BALÁZS PÉTER DR. (2008): Orvostanhallgató-nők, diplomásapoló-hallgatónők és védőnők szociokulturális háttérben megmutatókozó azonosságok és különbségek. *Orvosi Hetilap*, 24. sz. 1137–1142.
- FERENCZI ZOLTÁN (2003): Az első generációs értelmiség kialakulásának sajátosságai. *Statisztikai Szemle*, 81, 1073–1089.
- FODORNÉ ZAGYI ORSOLYA – ZAGYI BERTALAN DR. (2004): Helyzetkép az egészségügy humán erőforrás-ellátottságáról, különös tekintettel az oktatásra. *Egészségügyi Gazdasági Szemle*, 4. sz. 24–32.
- GATI ITAMAR – SAKA NOA (2001): High school-students's career-related decision-making difficulties. *Journal of Counseling and Development*, 79: 331–340.
- JEGES SÁRA – FÜZESI ZSUZSANNA – TAHIN TAMÁS (1982): Az egészségügyi szakdolgozók szakmai és társadalmi differenciálódása. *Egészségügyi Gazdasági Szemle*, 20, 48–69.
- KAJTOR ERZSÉBET (2003): A magyar egészségügy humánpolitikai helyzete. *Egészségügyi Gazdasági Szemle*, 5. sz. 49–54.
- KETSKEMÉTY LÁSZLÓ – IZSÓ LAJOS (2005): *Bevezetés az SPSS programrendszerbe, Módszertani útmutató és feladatgyűjtemény statisztikai elemzésekhez*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest.
- KISS ENDRE – SCHÜTTLER TAMÁS (1985): *A középiskolások pálya- és iskolaválasztási szándéka és értékorientációja*. Kutatási zárójelentés. Országos Pedagógiai Intézet, Budapest.
- KOVÁCSNÉ TÓTH ÁGNES – FEITH HELGA JUDIT – BALÁZS PÉTER (2007): „Főiskolai hallgatók érték- és pályaaorientációja” kutatás tervezése, a kérdőív módszertani bemutatása, a kérdőívben alkalmazott skálák megbízhatósága. *Nővér*, 5. sz. 3–9.

- KOZMA TAMÁS DR. (2004): *Kié az egyetem? A felsőoktatás nevelésszociológiája*. Új Mandátum Kiadó, Budapest, 73–78., 193–199.
- LADÁNYI JÁNOS – CSANÁDI GÁBOR (1983): *Szelekció az általános iskolában*. Magvető Kiadó, Budapest.
- MAU WEI-CHENG – HITCHCOCK, RUTH – CALVERT, CHRISTY (1998): *High school students' career plans: The influence of others' expectations*. *Professional School Counseling*, 2: 161–166.
- MULLIS, RONALD L. – MULLIS, ANN K. – GERWELS, DEBORAH (1998): *Stability of vocational interest among high school students*. *Adolescence*, 33: 699–670.
- NAGY MÁRIA (1998): *A tanári pálya választása*. *Educatio*, 3. sz. 527–540.
- NTER2201.HTM - 5K (Letöltés ideje: 2007. november 28.)
- Országos Felsőoktatási Információs Központ, 2007. http://www.felvi.hu/statisztika/index.ofi?mfa_id=3, (Letöltés ideje: 2008. április 26.)
- NURMI, JARI-ERIK – POOLELE, MILLICENTE E. – KALAKOSKI, VIPRI (1994): *Age differences in adolescent future-oriented goals, concerns, and related temporal extension in different sociocultural contexts*. *Journal of Youth and Adolescence*, 23: 471–487.
- PASCARELLA, ERNEST T. – PIERSON, C. T. – WOLNIAK, G. C. – TEREZINI, PATRIK T. (2004): *First-generation college students: additional evidence on college experiences and outcomes*. *Journal of Higher Education*, 75: 249–261.
- PASTORELLI, CONCETTA (2001): *Self-efficacy beliefs as shapers of children's aspiration and career trajectories*. *Development Child*, 72: 187–207.
- RÓBERT PÉTER (2003): *Egyenlőtlen esélyek az iskolai képzésben*. In Meleg Csilla (szerk.): *Iskola és társadalom*. Szöveggyűjtemény. Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 247–275.
- RÓZSA SÁNDOR – RÉTHELYI JÁNOS – STAUDER ADRIENNE – SUSÁNSZKY ÉVA – MÉSZÁROS ESZTER – SKRABSKI ÁRPÁD – KOPP MÁRIA (2003): *A középkorú magyar népesség egészségi állapota: Hungarostady 2002 országos reprezentatív felmérés módszertana és a minta leíró jellemzői*. *Psychiatria Hungarica*, 2. sz. 83–94.
- SZILÁGYI KLÁRA (1980): *Az orvosi pályára jellemző személyiségstruktúra alakulása a képzés folyamán*. Felsőoktatási Pedagógiai Kutatóközpont, Budapest, 15–26.
- TEREZINI, PATRIK T. – SPRINGER, L. – YAEGER, P. – PASCARELLA, ERNEST T. – NORA, AMURY: *First-generation students (1996): Characteristics, experiences and cognitive development*. *Researches of Higher Education*, 37, 1–22.
- VARGA DÁNIEL (2007): *Népszerű az egészségügyi pálya*. *Medical Tribune*, 5–10.